МОВОЗНАВСТВО

Іван САБАДОШ

ЗАКАРПАТСЬКІ ДІАЛЕКТИЗМИ ЯК МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВІДТВОРЕННЯ МОВНОЇ СТАРОВИНИ. 4

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27
УДК 811.161.2'373 (091)
Сабадош І. Закарпатські діалектизми як матеріал для відтворення мовної старовини. 4; 20 стор.; кількість бібліографічних джерел – 94; мова українська.

Анотація. У статті розглядаються закарпатські діалектизми, успадковані переважно від праслов'янської мови і відсутні в багатьох українських діалектах та в літературній мові чи вживані в останній рідко або як архаїзми.
Ключові слова: закарпатський діалектизм, українська мова, праслов'янський, лексика, семантика, етимологія.

Ця стаття є продовженням недавно оприлюднених однойменних публікацій автора (див.: Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія «Філологія». – 2008. – Вип. 19; 2011. – Вип. 25; Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць. – Ужгород, 2010. – Вип.14). Її предметом є архаїчні діалектизми закарпатського говору. Простежуються їхні ареали на українській діалектній території, фіксація в пам'ятках української писемності та поширення в інших слов'янських мовах. Як засвідчує наше дослідження, ці лексеми своїм корінням сягають староукраїнського, нерідко праслов'янського і навіть індоєвропейського періодів, проте вони поки що не виявлені в багатьох чи в більшості інших українських говорів та не вживаються в українській літературній мові. Всебічне вивчення їх має важливе значення і для україністики, і для славістики. Далі подаємо нариси про наступну частину таких слів.

Два|йе, *числ.* 'двоє (тільки про чоловіків)': *Два|йе лиґі|н'і по|несли берве|но. Дав|но май |бідн'і о|рати ск|ладовалис'а по два|йе* [ССк.: 61]. Це особово-чоловіча форма, що вживається як з іменниками (в називному відмінку мн. на відміну від числівника *д|войе,* з яким іменники сполучаються у формі родового відмінка мн.), так і самостійно, коли йдеться про двох чоловіків. Форма *два|йе* відома у більшості говірок закарпатських, гуцульських Рахівського району [Дзендзелівський 1955: 79, карта № 12; Керча, I: 204], деяких бойківських [Он., I: 205]. Як свідчать писемні пам'ятки із території Закарпаття і північної Лемківщини, утворилася не пізніше середини XVI ст.; пор.: *до третюго дне были изъ нимъ... та не двае албо тріе, али по пять тисячей... кремъ жунъ и кремъ дѣтеи...* (закарп. [сер.XVI, НП: 111б]); *Коли село це[р]ковъ правило, оны двае, а я третїи...* (ib. [1603, Лелекач 1955: 225]); *И тоту часть, котроую ѡ(д)платили спулє(ч)нє тоты братѧ двае бр(т)оу (!) своєму грицєви...* (півн.лемк. [1579, СУМ 16-17, VII: 194]). Форма *два|йе* виникла за аналогією до давніх форм *триє, чотире,* територія поширення яких, напр. у закарпатських говірках, збігається із ареалом *два|йе* (див. [Дзендзелівський 1955: 14]). Подібні особово-чоловічі форми з тією самою функцією наявні також у словацькій та польській мовах; пор. слвц. *dvaja chlapi, ľudja,* але *dva domy, dve ženy* [SSJ, I: 347], пол. *dwaj motocykliści* [XVI, Sław., I: 182; MSJP: 143]. Можливо, це спільне українсько-західнослов'янське утворення.

Д|васто, *рідк.,* **д|віста,** *числ. кільк., невідм.* 'двісті': *Із д|віста (д|васто) руб|л'у ус|талос'а в н'а т|риц':ат'* [ССк.: 61]. Форма *д|васто* поширена і в інших закарпатських, а також у південнолемківських, гуцульських, буковинських, наддністрянських, частково волинських говірках [АУМ, II: № 231; Керча, I: 205; Jan.: 50; ГГ: 56; Шило: 105]. Утворена від числівників *дъва* (чол. р., наз. відм.) і *съто* (наз. відм. одн.). У пам'ятках староукраїнської і києворуської писемності, а також в інших слов'янських мовах поки що не виявлена. Очевидно, це не дуже давня, але й не пізня лексема; пор. таку саму форму компонента *сто* у слвц. *dvesto* [SSJ, I: 349], слвн. *dvesto* [Kotnik: 55].

Форма *д|віста* вживається на більшій українській діалектній території, ніж попередня, а саме у східнозакарпатських, північнолемківських, бойківських, гуцульських, покутських, буковинських, наддністрянських, подільських, волинських говірках, тобто майже у всьому південно-західному наріччі, а також у західнополіському говорі [АУМ, II: № 231; Чопей: 67; Пиртей: 54; Турчин: 70; Брил.: 31; Друль: 40; Шило: 105; Арк., I: 124]. Утворилася від *дъвѣ* (сер. і жін. р., наз. відм.) і *съта* (наз. відм. мн.). Імовірно, ця форма давніша за попередню, бо фіксується українською писемністю в гуцульських говірках на території сучасної Румунії з кінця XV ст. [1499, ССУМ, I: 287] і пізніше в тексті з північної Лемківщини [1629, СУМ 16-17, VII: 213]; пор. ще форму компонента *ста* у рос. діал. *два́ста* (у ряді гов.), *две́ста* (яросл.) [СРНГ, VII: 281, 284], пол. діал. *dwasta, dwiesta,* болг. *двеста,* серб., хорв. *двјеста.* Вважається, що форми числівника *двіста* і под. з компонентом *ста* виникли за аналогією до *триста, чотириста* [Sław., I: 182; БЕР, I: 325]. Із усіх форм, уживаних у слов'янських мовах на позначення числа двісті, очевидно, найдавніша *двісті* (< прасл. **dъvě sъtě* id.), яка є нормативною в українській літературній мові і відома в ряді слов'янських мов усіх трьох груп (див. [ЕСУМ, I: 18; Фасм., I: 487; Черн., I: 232; ЭСРЯ, I/5: 22; ЭССЯ, V: 187]).

Двиз'(с'), д|вези, *ж., зб.* 1) 'нечисть у вигляді комах, черв'яків, плазунів і т.п.': *У с|пеку у м|н'асови с'а |може роз|вести двис';* 2) *перен., зневаж.* 'людина, яка не відзначається порядністю,

культурністю’: *У|с’ака двиз’ на с|вал’бу прийш|ла* [ССк.: 61]. Ця назва відома і в деяких інших навколишніх говірках, проте, за даними літератури, поки що не виявлена в інших закарпатських та інших українських говірках. Очевидно, це архаїчна лексема, утворена від дієслова *двизи́ти, двизі́ти* ‘обережно щось напинати, напружувати’ [Жел.: 173] < прасл. **dvidzati* (ст.сл. ***двиѕати*** ‘двигать’ [SJSt., I: 470]), етимологічно пов’язаного із **dvigati, *dvignǫti* [ЕСУМ, II: 18; Sław., I: 212–213; ЭССЯ, V: 168–169; SP, V: 121–127]. Із укр. закарп. *двиз’* пор. ще рос. діал. *двина́* ‘о множестве, большом количестве чего-нибудь’. *Двина́ червей. Двина́ народу двинет* (смолен.) [СРНГ, VII: 285].

Д|вôйі, *числ. кільк., зб., мн.* ‘двоє; уживається тільки з множинними іменниками та назвами парних предметів у формі наз. відм. мн.’: *д|вôйі д|вир’і, |нôжиц’і, |сани, |рукы, |ногы* і т.д. [ССк.: 61]. Ця форма з такою самою функцією поширена і в деяких інших закарпатських [Керча, I: 206; Н.,Т.: 80], а також у бойківських говірках; пор. бойк. *двой во́ли* [Он., I: 207]. В інших українських говорах поки що не виявлена. У староукраїнській мові вона зі значенням ‘два’ вживалася із будь-якими іменниками, зокрема і в формі наз. відм. мн.; пор. *ризы двои* [1494, ТСл.: 677], *двои данники* (*данникъ* ‘селянин, який замість військової служби сплачував данину’ [1495, ССУМ, I: 287]), *послове ... двои были* (Київ, 1621), *двои нараквицѣ* (Львів, 1584), *двои врата* (Чернігів, 1646), *двои книжки* (Львів, 1579–1588) [СУМ 16-17, VIII: 201]. Числівник *двои* ‘два’ у тій самій ролі засвідчений також давньоруською писемністю; пор. *двои оковы, двои люди, двери ... двои, грамоты двои* [Срез., I: 641]. *Д|вôйі* – продовження праслов’янської форми називного відмінка множини **dъvoji* числівника **dъvojь* (первинно прикметника, який пов’язується із **dъva* і походить від і.є. **dŭoĭo-/*dŭeĭo-*); пор. ще ст.рос. *двои речи* [1582, СлРЯ 11-17, IV: 184], рос.просторіч. і діал. *дво́и* ‘двое’ *(двои сутки, полусапожки двои)* [МАС, I: 369], ст.біл. *двои роки* (1554), *двои позвы* (1582) [ГСБМ, VII: 281–282], болг. діал. *двои́* ‘два, пара (про парні предмети)’ [Бершт.: 108], *двои петли, двой волове* [Геров, I: 280], серб., хорв. *двоји* ‘два’ (вжив. тільки з множинними іменниками та назвами парних предметів: *двоји наочари* ‘двоє окулярів’ [Толстой: 81], ст.сл. ***дъвои*** ‘подвійний, двоє, два’ ***(єздрины двои, двои браци)*** [SJSt., I: 532]; див. ще [ЭССЯ, V: 192; SP, V: 183–184]. Як свідчать староукраїнські писемні пам’ятки, після сер. XVII ст. числівник *двои* з іменниками в наз. відм. мн. не вживається, замість цієї форми використовується форма род. відм. мн. (частіше з формою числівника *двоє*) [ССУМ, I: 287; СУМ 16-17, VIII: 201]. Отже, давня сполука числівника *двои* з іменниками у наз. відм. мн. збереглася в українській мові тільки в закарпатських та бойківських говірках.

Дво|рити, д|вôр’у, д|вориш, *недок., вульг.* 1) ‘мати статеві зносини з жінкою (про чоловіка)’: *Пет|ро дво|рив Ма|р’іку на |с’ін’і;* 2) ‘обманювати’: *|Кул’ко, По|лан’о, бу|деш ме|не дво|рити, ка|жи ми п|равду;* **дво|ритис’а,** д|вôр’ус’а, д|ворис’:а 1) *вульг.* ‘мати статевий акт’: *Пет|ро з Ма|р’ікув дво|рилис’а на |с’ін’і;* 2) *рідк.* ‘гратися’: *|Д’іти д|вôр’ац’:а з |лôптôв* [ССк.: 51]. Зазначені дієслівні форми поширені, всупереч [Дзендзелівський 1961: 37–38], не тільки в закарпатських мараморських говірках і південнослов’янських мовах, але й в інших закарпатських (боржавських, верховинських) говірках та в більшості слов’янських мов; пор. *двори́ти* ‘жартувати’ [Семен.: 225], ‘залицятися’, ‘ласкатися, милуватися’ [Чопей: 66]; *двори́тис’а* ‘розважатися, бавитися, забавлятися’ [ВхЗак.: 213; Керча, I: 207], *двори́ти* ‘працювати на дворі’ [Н.,Т.: 81], а також ст.укр. *дворовати* ‘насміхатися, глузувати, кепкувати’ (Берестейщина [1646, ТСл.: 681]), києворуське *дворовати* ‘пребывать’ [XII, Срез., I: 642], ст.рос. (псков.) *дворити* ‘служить, услуживать’ [XIV-XV, ib.], *двороватися* [XV, СлРЯ 11-17, IV: 193], рос.діал. *двори́ть* ‘быть, приходиться к месту, оказываться подходящим’ (волог., новг.), *не двори́т* ‘не счастливит’ (Сев.-Двин.) [СРНГ, VII: 298], пол. *dworować* ‘служити’, ‘кепкувати, глузувати, насміхатися’ [Br.: 105], чес. *dvořiti* ‘служити при дворі, особливо здобувати прихильність жінки’ [Trav.: 317], слвц. *dvoriť* (рідко), *dvoriť sa* ‘залицятися’, діал. *dvoriť si* ‘відпочивати, насолоджуватися’ [SSJ, I: 356], в.луж. *dworić* ‘поводитися в ролі придворного’, *dworić so* ‘маніритися’, ‘удавати з себе скромну (про жінку)’ [Zeman: 84], болг.діал. *дворьж* ‘уговаривать, мирить, утешать’, ‘сватать’ [Геров, I: 281], серб., хорв. *дворити* ‘обслуживать кого-либо’, ‘прислуживать кому-либо’, ‘ухаживать за кем-либо (за гостем, больным, и т.п.)’ [Толстой: 82], слвн. *dvoriti* ‘ухаживать за кем, льстить кому’ [Kotnik: 56]. Очевидно, всі наведені дієслова із закарпатських говірок та з різних слов’янських мов утворилися від *двір* < прасл. **dvorъ*. Імовірно, в кожній слов’янській мові вони виникали незалежно від іншої мови і в різний час. Тому немає достатніх підстав вважати укр. мараморське *двори́тис’а* ‘гратися’ результатом південнослов’янського впливу [Дзендзелівський 1961: 37–38]. Як випливає із поданого нами фактичного матеріалу, у закарпатських говірках дієслово *двори́ти* первинно мало значення ‘працювати на дворі’, на основі якого появилися інші значення: ‘жартувати’, ‘бавитися’, ‘залицятися’, а на базі останнього – ‘мати статеві зносини з жінкою (про чоловіка)’ > ‘обманювати’.

|Дербати, айу, аш (айеш), *недок.* ‘колупати, скоблити’: *|Нашчо |дербаш струп?* **|дербатис’а,** айус’а, ас’а (айес’а), *недок.* ‘колупатися’: *Не|и |дербайс’а в |нôс’і* [ССк.: 62]. Це дієслово з подібною семантикою (*дерба́ти* ‘драть, скрести’ [Керча, I: 212]) відоме і в деяких інших закарпатських говірках; пор. непаспорт. *де́рбати* ‘снимать дерн’ [Гр., I: 368], а також із відмінним лексичним значенням бойк. *дербати* ‘старатися’ [Он., I: 208] та похідні іменники закарп. *дерба́нка* ‘шипшина собача, Rosa canina L.’ [Чопей: 68; Керча, I: 212; Поп: 57], непаспортизовані *де́рба* ‘дерн’ [Гр., I: 368], *де́рбник* ‘сокіл’ [Жел.: 177]. Незважаючи на те, що дієслово *дербати*, без сумніву, давнє утворення, воно поки що не виявлене у пам’ятках староукраїнської і києворусь-

кої писемності, проте відоме в інших слов'янських мовах; пор. рос. діал. *дéрбить* 'чесать, царапать', *дербиться* 'чесаться, зудеть' (костр.), *дерéбить* 'драть, царапать' (вологл., рязан.), *дерибать* 'сильно чесать', 'царапать; щипать' (у ряді гов.), *дерябить, дерябать* 'скрести, скоблить; царапать', 'щипать' (псков., симб.) [СРНГ, VIII: 7, 10, 24, 30–31], біл. *дзербанить* 'хлестануть' [СПЗБ, II: 45], чес. *drbati* 'легко доторкнутися до кого', *drbati se* 'чухатися, шкрябатися (у волоссі голови)' [Trív.: 287], слвц. діал. *drbat'* 'трясти, смикати' [Kálal: 111], слвн. *drbacati* 'шкрябати, чесати, рити' [ЕСУМ, II: 35], діал. *dȇrbati* 'kadar krava, pravijo, da derba' [ЭССЯ, V: 219]. Очевидно, походить від прасл. **drbati/*derbati* 'шкрябати, здирати' < і.є. **drbh-/*derbh-*. Споріднене із **derti/*dьrati* < і.є. **der-* [ЕСУМ, II: 35; Фасм., I: 499–500; Трубачев: 238–240; Bezlaj, I: 111; ЭССЯ, V: 219–220; SP, III: 62–63].

ˡ**Дергати,** айу, аш (айеш), *недок., заст.* 'очищати повісмо від решток костриці і чесати, обробляти його перед прядінням, протягуючи через спеціальну металеву щітку': ˡ*Были таˡкі шчітˡкы зиˡл'і'з'н'і, ˡдергалис'ме, рôскуˡбали, так чиˡнили поᵛˡвісмо* [ССк.: 62]. Ця лексема з тим самим значенням уживається і в інших закарпатських говірках [Чопей: 68; Керча, I: 212]; пор. також гуцул. *дéргáти* [Jan.: 40; ГГ: 57], буков. *дéрьгати* [СБГ: 91], поділ. *дéргати* [Мельн.: 78], зах.укр. *дéргати* [Гол.: 510], *дéргáти* id. [Жел.: 177], наддністр. *дéргати* 'відривати головки льону за допомогою щітки' [Шило: 106], поліс. *дéргати* 'обробляти волокно перед прядінням спеціальною щіткою' [Влад.: 207; Арк., I: 126], а також степ. *дергонýти* 'сильно дернуть, рвануть', непаспорт. *дéргати* 'дергать' [Гр., I: 368]. Очевидно, це дієслово вживалося і, може, до сьогодні використовується і в інших українських говорах, тому що засвідчуються похідні від нього назви щітки для чесання волокна льону, конопель; пор. бойк. та ін. *дергáчка* [Он., I: 208; Stud.: № 225], сх.слобож. *дергани́ця* [ССГ: 64], наддністр. *дергавúц'і*, жін.р., *дéргавка* [Шило: 106], поліс. *дéрганка* [Влад.: 207], сер.наддніпр. *дергáльна щíтка* [ЛисЧ: 11] id., а також з іншими значеннями поліс. *дéрга* 'скребло' [Лис.: 65], полт. *дергýн* 'той, що сильно рве' [Яв.: 182], 'порода риби (йорж)' [Ващ.: 29], див. ще [Дзендзелівський 1967: 195]. На підставі наведеного матеріалу можна зробити висновок про те, що дієслово *дергати* знане в ряді діалектів усіх трьох наріч української мови, тобто загальноукраїнське. Дивно, що воно відсутнє в СУМі в 11 т., куди з цим коренем потрапила єдина лексема *дергáч* 'знаряддя для витягування цвяхів' [II: 245]. Дієслово *дергати* поки що не виявлене у давніших пам'ятках української мови, проте воно, без сумніву, давнє, бо для нього наявні паралелі в усіх слов'янських мовах. Прасл. **dьrgati/*dьrgnǫti,* яке, поряд із іншими, мало також значення 'чесати (льон, коноплі)', споріднене із **dьrati,* походить від і.є. **dergh-* [ЕСУМ, II: 36; Rud., II: 52; Фасм., I: 500–501; ЭРСЯ, I/5: 76; Черн., I: 242; Sław., I: 195–196; Br.: 110; БЕР, I: 459–460; ЭССЯ, V: 221].

Дереˡвишче, а, *с.* 'домовина, труна': ˡ*Деко ис:таˡрых л'уˡди паро*ˡ*вав суˡбі дереˡвишче навˡперет* [ССк.: 62]. Ця назва відома у більшості закарпатських говірок (див. [ДзЛАЗ: № 33; Чопей: 68; Н.,Т.: 74; Керча, I: 213; Поп: 57]) та в ряді інших українських діалектів; пор. з тим самим значенням бойк., гуцул., наддністр. *деревúще* [Stud.: № 731; ВхЮж.: 14; Гр., I: 368; Он., I: 208; ГГ: 57; П.,Г: 46], гуцул. *derewyszcza* жін.р. [Jan.: 40], наддністр. *деревúще, деревúско* [Шило: 106], буков. *деревúще* [СБГ: 90], а також непаспорт. *деревúще* id. в [Гол.: 511; Жел.: 177]. *Деревúще* id. записане також у середньонаддніпрянських говірках [Б.-Н.: 114] та засвідчене у словнику П.Беринди [1627, Бер.: 107; Rud., II: 53] (див. ще [ТСл.: 695]), що дає підстави стверджувати про давність цієї назви із зазначеною семантикою в українській мові; пор. ще рос. діал. *деревище* 'кабак' (Стоит *деревище*: в *деревищѣ* и сусло, и масло, и смерть недалеко) [Даль, I: 430], пол. *drzewisko* 'труна для самовбивці' [SJP, I: 572], чес. *dřevisko* 'плохое дерево, плохая древесина', н.луж. *dźrowiščo* 'лес, роща, дрова'. На основі цього матеріалу виводять прасл. **dervišče* [ЭССЯ, IV: 211]. У такому випадку первинним, ймовірно, як про це свідчать укр. наддністр. *деревúско*, пол. *drzewisko,* чес. *dřevisko* (див. вище), було слово **dervisko*, похідне від **dervo* 'дерево', від якого за допомогою флексії **-е** і внаслідок закономірної зміни ***[sk] > [šč]*** утворилося **dervišče.*

Дивйаˡсил, а, *ч., бот.* 'Inula helenium L.': *Дивйаˡсил хусˡнуйут уд мˡногых хвоˡрот* [ССк.: 61]. Лексема *дев'ясúл (дев'ятосúл, дев'ятьсúл)* із цим самим значенням відома і в інших українських говорах [Рог.: 125; Жел.: 176; Гр., I: 365], а також як позначення рослини 'Carlina acaulis L. [Жел.: 176]. З останнім значенням пор. ще закарп. *девятьсúл* id. [Керча, I: 209], півн.лемк. *девясил* [ВхГЛ: 409], *девясин* [Пирт.: 54], гуцул. *дев'ятосúл* [ГГ: 56], *dewiatseł* id. [Jan.: 41], *дев'ятисúл* 'Astragalus glycyphyllos' [П.,Г.: 46], бойк. *дев'ятисúльник, девйасúн'* 'Ononis hircina Jack.' [Он., I: 207], поліс. *дев'ятосúльник, деветісíльник* 'Inula britannica' [Лис.: 65]; пор. ще ст.укр. *девесѣлъ* 'Carlina acaulis' [XVII, ТСл.: 685]. Для цієї лексеми знаходимо паралелі у більшості інших слов'янських мов: рос. *девясúл* 'Inula helenium', діал. 'Clematis recta', 'Betonica vulgaris', біл. *дзівасíл*, діал. *дзевасíл*, *дзівясíл* 'Inula helenium', ст.пол. (XV) *dziewięsił* 'Carlina vulgaris', 'Inula helenium' та ін., чес. *devětsil*, ст.чес. (XIV-XV) *devěsil* 'Petasites officinalis', 'Tussilago', слвц. *deväsil*, діал. *deväsil* 'Carlina', болг. *девесил* 'Inula helenium' та ін., серб., хорв. *devesil* 'Seseli rigidum' та ін., *devesilje* 'Inula helenium'. Прасл. **devęsilъ* 'рослина із дуже сильними лікувальними властивостями, зокрема Inula helenium, Carlina та ін.' утворено від основи **devę-* числівника **devętь* 'дев'ять' (це число у древніх мало магічну силу) та іменика **sila* 'сила'. На підставі даних української, білоруської, польської, чеської, словацької, болгарської мов реконструюють також прасл. **devętьsilъ.* У різних слов'янських мовах чимало деетимологізованих ботанічних назв типу укр. діал. *дивосúл, дівосúн, дев'ятосинь* і под. 'Inula helenium', 'Carlina acaulis' та ін., які виникли внаслідок спотворення

рефлексів прасл. **devęsilъ, *devętьsilъ* [ЕСУМ, I: 21–22; Фасм., I: 491; Мерк. 104–105; Br.: 11; Budz.: 313; Mach.: 251; БЕР, I: 331; Skok, I: 398; ЭССЯ, IV: 221; SP, III: 81–82].

Дивйаˈтина, ы, *ж.* ʻпоминки дев'ятого дня після смерті кого-небудь': *На дивйаˈтину ˈмамкы зыйшˈлас'а вс'а ˈнаша роˈдина* [ССк.: 61]. Ця назва відома і в інших українських говорах; пор. із тим самим значенням бойк.-наддністр. *дивйати́ни* [Друль: 41], сер.наддніпр. *девьяти́на* [Б.-Н.:113], полт. *дев'яти́ни* [Гр., I: 365], непаспорт. *дев'яти́ни* [Жел.: 176], а також сх.поліс. прикметник *девьяти́нный: девьятинні поминання покійників* (ʻна 9 день после смерти') [Яв.: 180]. У [СУМ, II: 229] *дев'яти́ни* id. подається як застаріле (ілюстрації з творів Г.Квітки-Основ'яненка і І. Нечуя-Левицького), а в пам'ятках староукраїнської писемності фіксується з поч. XVII ст. [1623; Київ, 1625, 1627, СУМ, 16-17, VII: 324–325; XVIII, ТСл.: 686]; пор. з тим самим значенням ст.рос. *девятины* мн. (XVI–XV, СлРЯ 11-17, IV: 199), діал. *девятины* [СРНГ, VII: 324–325], біл. *дзевяці́ны* [СПЗБ, II: 40], *дзівяці́ны*, пол. *dziewięciny* [SJP, I: 651], болг. *деветини* [Бершт.: 110], серб., хорв. *деветина* [РСХJ, IV: 136–137]. Прасл. **devętina*, крім цього, мало також значення ʻдев'ята частина чого-небудь' (зараз уживається із цією семантикою в усіх слов'янських мовах, пор. закарп. *дев'яти́на* ʻдев'ята частина як податок від урожаю' [Керча, I: 208]), а також ʻдев'ять одиниць чого-небудь або група з дев'яти осіб' (досі вживається в східно- та південнослов'янських мовах). Лексема **devętina* утворена за допомогою суф. *-ina* від **devęt*ь [ЕСУМ, II: 22; БЕР, Ш: 332; ЭССЯ, IV: 222; SP, III: 87–88].

ˈДивйац'сто, ˈдивйац'сту, *числ. кільк., невідм.* ʻдев'яносто': *З ˈдивйац'сто (ˈдивйац'сту) рубˈл'ами ˈживим ˈміс'ац'* [ССк.: 62]. На території Закарпатської обл. зазначені паралельні форми вживаються в переважній більшості українських говірок, що знаходяться між річками Ріка і Тересва. У решті українських говірок області, розташованих на захід від Ріки і на схід від Тересви, відомі тільки форми *пˈйац'сто* – *ˈдивйац'сто* (див. карту № 9 у [Дзендзелівський 1955: 73]), а також [Чопей: 67; Керча, I: 209]). Форма *девятьсто,* крім закарпатських, зафіксована ще в північнолемківських говірках [Турчин: 80]. Обидві закарпатські форми *ˈдивйац'сто* і *ˈдивйац'сту* – давні. Перша відома ще в сербській, хорватській, словенській мовах (серб., хорв. *devetsto*, з XVI ст.; слвн. *devetsto*), друга – також у верхньолужицькій *(dźiewiećstov)*. Складний числівник *дев'ятьсто* утворився з двох простих **devętь* та **sъto* (обидва у формі наз. відмінка), а у формі *дев'ятьсту* друга частина *(-сту)* виникла внаслідок змішування іменників колишніх основ на **-ŏ-** та **-ŭ-** і оформилася флексією род. відм. множ. **-овъ** (як *сыновъ* від *сынъ*), котра закономірно змінилася в **-ув** > **-у** в говірках, у яких давній **о** в новозакритих складах перейшов в **у** *(волъ > вул)*. Що процес відбувався саме так, свідчать форми *дəвйат'стӱв, пйат'стӱв* у закарпатській говірці села Тросник Виноградівського району [Дзендзелівський 1955: 27], див. ще [ЕСУМ, II: 23; SP, III: 94–95].

Дириˈвл'анка, ы, *ж., заст.* ʻдерев'яна миска для варених пирогів, формування хлібин перед випіканням у печі': *Дириˈвл'анка – оˈто ˈудôвбане дириˈвл'аˈне бˈл'удо* [ССк.: 62]. Із цим значенням *деревля́нка* вживається і в інших закарпатських говірках [Чопей: 68; Бевка: 55; Керча, I: 213] та в деяких інших говорах південно-західного наріччя: гуцул. *деревл'и́нка* [П.,Г.: 46], буков. *дириля́нка, дерев'я́нка* і под. [СБГ: 91]; пор. ще ст.пол. (XV–XVI) *drzewianka* ʻдерев'яна посудина', в.луж. *drjewianka, drjewienka* ʻдерев'яна миска', слвц. *drevienka* ʻдерев'яна мірка' (тобто посудина – *І.С.*), слвн. *drevenka* ʻмірка зерна' (тобто посудина – *І.С.*). Прасл. **dervěnъka*, крім значення ʻдерев'яна посудина, зокрема миска', мало семантику, пов'язану з іншими предметами з дерева; пор. закарп. *деревля́нка* ʻвзуття з дерев'яною підошвою' [Бевка: 55; Керча, I: 213], бойк. *деревйанк'и́* ʻдерев'яні черевики' [Он., I: 206], поліс. *дерев'я́нки* [Лис.: 65], поділ. *де*ᵘ*ре*ᵘ*вл'а́нки* id. [Моск.: 30], сер.наддніпр. *дерев'я́нка* ʻдерев'яний протез' [Ващ.: 29]. Останнє (також із значенням ʻвиготовлений із дерева предмет') як розмовне подається в [СУМ, II: 247], зі значенням ʻдерев'яна милиця' *деревянка* фіксується пам'ятками староукраїнської писемності від XVII ст. [ТСл.: 696]. Із цими та ще з деякими значеннями відоме це слово і в окремих слов'янських мовах, що дає підстави передбачати наявність їх у прасл. **dervěnъka,* яке утворилося від прикметника **dervěnъ* за допомогою суф. *-ъka* (детальніше див. [SP, III: 53).

Дихт', ˈдехти, *ж.* ʻдьоготь': *ˈДихт'ув масˈтили коˈлеса на ˈвозови* [ССк.: 63]. В інших закарпатських говірках із цим значенням уживається *дехець* [Чопей: 68]; пор. ще півн.лемк. *дехеть* [Керча, I: 216], бойк. *де́хоть* [Он., I: 209], гуцул. *де́хоть* [ГГ: 57; Ж.,П.: 47; П.,Г.: 47; Неґрич: 61], наддністр. *де́готь* [Шило: 105], а також непаспорт. *де́готь* id. [Жел.: 176]. *Деготь* id. писемними пам'ятками української мови фіксується від XVII ст. [ТСл.: 687]. Ця назва знана тільки у східнослов'янських і частині західнослов'янських мов; пор. рос. *дёготь,* діал. *дёкоть, де́гтя* жін.р., біл. *дзёгаць,* діал. *дзёгыць,* пол. *dziegieć* (ст.пол. *dziegić* від XV ст.), діал. *dziekieć, dziecheć* і под., чес. *dehet* (ст.чес. від XV ст.), слвц. *decht*, діал. *dehet'*, ст.слвц. *decheť*, слвн. *deget* id. Для прасл. **degъtь* ʻсмола, дьоготь' паралелями є лит. *degùtis*, латис. *deguts* id. Висловлена раніше версія про запозичення прасл. **degъtь* від балтійської мовної групи (див. [Rud., II: 237; Фасм., I: 493; Sław., I: 194; ЭСРЯ, I/5: 42; Черн., I: 237] та ін.) останнім часом не підтримується [ЕСУМ, II: 154–155; Br.: 109; ЭССЯ, IV: 204–205; SP, III: 34–35]. Що стосується українських форм, то півн. лемк. *дехеть* запозичене від західнослов'янських мов, у яких **ъ > е**, але укр. закарп. *дехець* [Чопей: 68] (також західнослов'янізм) стало джерелом для угор. *dekec* id. (1731) [Kniezsa, I: 150]; *де́готь* < прасл. **degъtь*. У *де́хоть* **х < г** унаслідок асиміляції приголосного **г** до наступного глухого **т** у формах непрямих відмінків після занепаду редукованого **ъ** у слабкій позиції; крім зміни **г > х** у формі *дихт'* (род. в. *де́хти*) відбулася також

зміна роду, як у рос. *де́гтя* (див. вище). Укр. літ. *дьо́готь* Л.А.Булаховський, зважаючи на фонетику першого складу, кваліфікував як запозичення із білоруської мови [Булаховський, II: 163].

ˈ**Дын'а,** і, *ж., бот.* 'гарбуз звичайний' (Cucurbita pepo): *Иˈс'у ˈдын'у майˈбуш ваˈр'ат свиˈн'ам* [ССк.: 65]. Із цим значенням слово вживається переважно в закарпатських східних, або мараморських, і в західних, або ужанських [КСУ: 25], говірках. У решті закарпатських говірок *дын'а* має як наведене, так і значення 'диня посівна (Melo sativus, або Cucumis melo)' [Керча, I: 256; Поп: 63]. Із значенням 'гарбуз звичайний' *дын'а* відоме ще в лемківських, надсянських, західних бойківських, *ди́н'а* у покутсько-буковинських, подільських, *де́н'а, деᵘн'а* у волинських, західнополіських та, можливо, ще деяких говірках [Мел.: 89; СБН: 47; Mak.: 117; Кобів: 147–148; Корз.: 106; Пиртей: 57; СБГ: 95; Арк., I: 125], а також у польській, чеській, словацькій мовах (пол. *dynia,* чес. *dýňa,* слвц. діал. *dyňa* id.). В інших українських діалектах, літературній мові та в більшості слов'янських мов, зокрема і словацькій літературній, воно має давніше значення 'диня посівна', яке, можливо, походить від ще давнішого 'айва' (детальніше див. [Сабадош 2005: 24–25]). І хоча значення 'гарбуз звичайний' слова *диня* найновіше, проте воно, очевидно, порівняно давнє, оскільки зараз уживається на досить значному українсько-західнослов'янському ареалі. До цього додамо, що у закарпатоукраїнській писемній пам'ятці 1716 р. із контексту «мороз бил велики, поза тису поморозив динѣ и тенгерицѣ» [Дэжё: 44] важко стверджувати однозначно, яке тут значення слова *дині* – 'диня' чи 'гарбуз'. Л.Деже віддав перевагу першому, але, на нашу думку, могло бути й друге, тому що зараз у середній частині Закарпаття слово *дин'а (дын'а)* (а цитований текст саме з цієї території) вживається з обома значеннями.

Дых, у, *ч.* 'місце в людини під грудьми, дуже вразливе від удару': *Йак им му дав пуд дых, та в:ун ˈнараз уˈпав* [ССк.: 65]. Це слово з близькою семантикою відоме і в інших закарпатських говірках, а також у деяких інших українських південно-західних; пор. закарп. *дых* 'дуновение ветра' [Семен.: 225], 'дыхание, вздох' [Керча, I: 257], півн. лемк. *дых* 'віддих, дихання, зітхання' [Пиртей: 57; Турчин: 83], бойк *дых* id. [Он., I: 217], галиц. *ди́хи* мн. 'западина між клубами (у худоби)' [ВхЮж.: 14; Гр., I: 385], *дих* 'вдих' [Жел.: 183]. Слово *дих* відоме в більшості слов'янських мов: рос.діал. *дых* 'дыхание', *дыхи* мн. 'дыхательные пути', 'ноздри у лошади' [СРНГ, VIII: 298], біл. *дых* 'дыхание' [ТСБМ, II: 225], діал. 'прочухан, сувора догана' [Бяльк.: 162], пол.діал. *dych* 'віддих', 'дихання', 'подих, подув', чес. (рідк.), в.луж. *dych* 'віддих, дихання', болг. *дих* 'дух, дихання', мак.діал. *дих* 'зітхання, подих', 'дихання', серб., хорв. *dih* id., слвн. *dih* 'віддих', 'дихання'. Прасл. **dyxъ* – похідне від дієслова **dyxati* 'дихати' [Rud., II: 131; ЭССЯ, V: 200; SP, V: 201].

Дыхˈт'іти, хˈчу, хˈтиш, *недок.* 'важко дихати', 'мати астму': *Дыхˈтит чиˈл'адник при гуˈр'ац':і. ˈН'ан'ко, куй ˈмало пôˈрôбл'ат, та ˈдуже дыхˈт'ат* [ССк.: 65]. Із цим значенням слово відоме і в інших закарпатських говірках [Бевка: 57; Керча, I: 257]; пор. ще лемк. *дыхтіти* 'важко дихати, також про собаку' [ВхЛем.: 410; Гр., I: 385; Пиртей: 57; Турчин: 83], бойк. *дихті́ти* 'дихати (про собаку), сопіти', '(про тіло людини) трясти' [Он., I: 217], гуцул. 'важко дихати' [П.,Г.: 48], буков. id., також 'із трудом переводити подих' [СБГ: 95], волин. 'важко і часто дихати' [Гр., I: 385; Корз.: 109], зах.поліс. 'стукати, грюкати' [Арк., I: 134]. У пам'ятках староукраїнської і києворуської писемності ця лексема поки що не виявлена, але вона, без сумніву, давня, бо має відповідники в більшості слов'янських мов: біл. діал. *дыхцець* 'повівати, дихати' [ТСБМ, II: 226], 'пахнути', 'здуватися', 'нещільно прилягати' [СПЗБ, II: 115], в.луж. *dychćić* 'важко дихати', ст.чес. *dychtěti* 'тяжко дихати', 'прагнути чого-небудь', слвц. *dychtiť* 'дуже хотіти кого-небудь, що-небудь' [SSJ, I: 357], болг. діал. *дыхте* 'тяжко дихати, пихтіти', серб., хорв. діал. (від XVII ст.) *dihtati, diktati* 'слабо дихати', слвн. (давнє) *dihteti* id. Прасл. **dyxъtěti* – експресивне утворення за допомогою суф. *-ъtěti,* споріднене із **dyxati* [ЕСУМ, II: 80; ЭССЯ, V: 200; SP, V: 201–202].

ˈ**Д'ідо,** а, *ч.* 'чоловік похилого віку', 'рідний дід': *ˈКоло стаˈро́йі ˈхыжі сиˈд'ів зˈгорбленый ˈд'ідо. ˈМамчин ˈд'ідо доˈжив до сто ˈго́ду* [ССк.: 65]. Із цими значеннями слово *д'ідо* поширене і в інших закарпатських говірках та в інших говорах південно-західних і в західнополіському; пор. закарп. *дідо* 'дід, дідусь' [Чопей: 85; Н.,Т.: 75], *дідо* 'дід' [Поп: 58], 'старик' [Керча, I: 22], півн.лемк. *дідо* 'рідний дід' [Пиртей: 57], id., 'дядько, чоловік маминої сестри' [Турчин: 84], бойк. *дідо* 'дідусь', 'жебрак' [Он., I: 48], бойк.-наддністр. 'дід' [Друль: 43; Шило: 110], надсян., наддністр., волин. id. [Stud.: № 271], гуцул. id., а також 'старий чоловік' [Jan.: 42; ГГ: 60; Неґрич: 63], зах.укр. *дѣдо* 'дід', 'старійшина в родині' [Гол.: 534], зах.поліс. *дідо* пестл. 'дідусь' [Арк., I: 135], пор. також непаспорт. *дідо* 'дід', 'старий чоловік' [Жел.: 184], 'дід' [Гр., I: 389]. *Дідо* 'дід' як діалектне подається з ілюстрацією з твору О.Кобилянської в [СУМ, II: 229]. Ця форма відома і в деяких інших слов'янських мовах: рос. діал. *де́до* 'дід' (волог., ленингр., арханг., перм.) [СРНГ, VIII: 330], ст.чес. (власна назва) *Dedo* (1615), слвц.діал. *dedo* 'старий чоловік', 'дід', 'прадід' [SSJ, I: 240], болг. *дя́до* 'дід', 'старик', 'тесть', діал. *дедо* id., серб., хорв. *дедо, djедо* ласк. 'дідусь', 'свекор'. У переважній більшості слов'янських мов, як і в українській літературній та в більшості українських діалектів, уживаються закономірні продовження прасл. **dědъ,* яке виникло в дитячій мові внаслідок редуплікації приголосного **d** з голосним *(*dě-d-ъ).* Подібним способом утворилися інші дитячі слова типу **baba, *mama* та ін. (редуплікація відбулася ще в праіндоєвропейський період [Черн., I:237]). Як уважав Ф.Славський, первинне значення цього слова – 'старий чоловік, який займає почесне місце в родині' [Sław., I: 189], див. ще [ЕСУМ, I: 86; Фасм., I: 494; ЭСРЯ, I/5: 44; MES: 113; БЕР, I:

471–472; Skok, I: 411–412; Bezlaj, I, 96; ЭССЯ, IV: 227–228; SP, III: 120–122]. Що стосується форми *дідо* (із флексією **-о**), то, очевидно, вона давня, мабуть, ще праслов'янська. Про можливість утворення таких іменників чол. роду найбільш аргументовано, на наш погляд, висловився С.П.Самійленко. Він уважав, що в праслов'янській мові іменники як середнього, так і чоловічого роду зберігали «основотворчий суфікс **-ŏ-**», який перетворився на флексію. Залишком цього суфікса-закінчення є флексія наз. відм. одн. іменників чол. роду **-о,** «так само як зберігався цей суфікс у складі давньоруських флексій дав. відм. множ. іменників типу *столомъ, другомъ*», які до сьогодні вживаються в деяких українських діалектах: *столім, столум* < *столомъ, волім, волум* < *воломъ*. Спочатку (в праслов'янській мові) кількість іменників чоловічого роду із закінченням **-о** була невелика, але після занепаду в XI–XII ст. редукованих **ъ** та **ь** вона в українській мові значно зросла [Самійленко 1964: 110–111].

ˈ**Д'ідик,** ˈ**д'ідико,** а, *ч., ласк.* 'дідусь': *Йа ˈдуже л'уˈбила ˈмойого ˈд'ідика по ˈмамц'і* [ССк.: 65]. Ця демінутивна форма з тим самим значенням поширена і в інших закарпатських говірках [Чопей: 68] та в деяких інших українських говорах; пор. півн.лемк. *дьідик* [ВхЛем.: 236], бойк.-наддністр. *дідик* пестл. 'дід', 'батько' [Шило: 109], гуцул. *дідик* [Jan.: 42; ГГ: 60], буков. *дідик* [СБГ: 96], зах.укр. *дідик* [Гол. 534], а також непаспорт. *дідик* id. [Гр., I: 389]. Очевидно, лексема *дідик* ласк. 'дідусь' в українській мові раніше була більш поширена, про що свідчить уживання демінутива *дідик* у зазначених та інших українських говорах зі вторинним значенням: бойк. *дідик* 'прилад, яким малюють крашанки' [Он., I: 218], гуцул. *дідик* 'рослина Senecio vulgaris' [П.,Г.: 48], 'широкий кущ' [Ж.,П.: 49], буков. *дідик* 'копа з трьох снопів, накрита четвертим' [СБГ: 96], полт. *дідики* мн. 'солом'яні канатики, прикріплені до щілин дверей узимку для отеплення хати' [Ващ.: 30], поліс. *дєдик* 'дзиґа' [Лис.: 66], ст.укр. *дѣдикъ* (власна назва [1649, СУМ 16-17, VIII: 252]); пор. ще в.луж. *dźědźik* 'дідусь' [Zeman: 88], чес. *dědík* id. [Trávn.: 231], а також рос.діал. *дéдик* 'ручная метелка из соломы, ковыля, стружки и т.п., напоминающая своим видом бороду' [СРНГ, VII: 329]. Прасл. **dědikъ* – демінутив, утворений за допомогою суф. *-ikъ* від *dědъ/-o* [SP, III: 124].

Скорочення назв джерел

Арк. – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк, 2000. – Т. 1–2.

АУМ – Атлас української мови: У 3 т. – К., 1984–2001. – Т. 1–3.

Бевка – Бевка О. Словник-пам'ятник: Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату. – Ніредьгаза, 2004. – 178 с.

БЕР – Български етимологичен речник. – София, 1971–1986. – Т. 1–3.

Бер. – Лексикон словенороський Памви Беринди / Підг. тексту і вступ. стаття В.В.Німчука. – К., 1961. – XXXVIII, 272 с.

Б.-Н. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В.В.Німчук.– К., 1966. – 423 с.

Брил. – Брилінський Д. Словник подільських говірок. – Хмельницький, 1991. – 119 с.

Булаховський – Булаховський Л.А. Питання походження української мови // Вибрані праці в 5 т. – К., 1977. – Т. 2. – С. 9–216.

Бяльк. – Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёшчіны. – Мінск, 1970. – 512 с.

Ващ. – Ващенко В.С. Словник полтавських говорів. – Х., 1960. – 108 с.

Влад. – Владимирская Н. Полесская терминология ткачества // Лексика Полесья: Матер. для полесск. диал. словаря. – М., 1968. – С. 193–280.

ВхГЛ – Верхратский І. Про говор галицких лемків: Словарець. – Львів, 1902. – С. 388–489.

ВхЗак. – Верхратский І. Знадоби для пізнання угорско-руских говорів: Словарець // Записки Наукового товариства ім.Шевченка. – Львів, 1899. – Т. 30. – С. 201–276.

ВхЛем. – Верхратський І. Знадоби для пізнання угроруских говорів: Словарець // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1902. – Т. 45. – С. 225–278.

ВхЮж. – Верхратский И. Знадоби до словаря южноруского. – Львів, 1877. – 88 с.

ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 232 с.

Геров – Геров Н. Речник на българския език. – София, 1975–1978. – Ч. 1–6.

Гол. – Дзендзелівський Й.О., Ганудель З. Словник української мови Я.Ф.Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311–612.

Гр. – Словарь української мови: У 4 т. / За ред. Б.Грінченка. – К., 1958–1959. – Т. 1–4.

Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М., 1955. – Т. I–IV.

Дэжё – Дэжё Л. Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках: Словарь, анализ, тексты. – Ниредьхаза, 1996. – 336 с.

Дзендзелівський 1955 – Дзендзелівський Й.О. Спостереження над системою числівників говірок Закарпатської області // Наукові записки / Ужгород. ун-т. – Львів, 1955. – Т. XIV. – С. 7–80.

Дзендзелівський 1961 – Дзендзелевский И.О. Лингвистический атлас украинских народных говоров Закарпатской области УССР: Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. – Ленинград, 1961. – 52 с.

Дзендзелівський 1967 – Дзендзелівський Й. Ткацька лексика українських говорів Закарпатської області УРСР // Studia Slavica Hung. – Budapest, 1967. – T. XIII. – С. 181–246.

ДзЛАЗ – Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України). – Ужгород, 1958–1993. – Ч. I–III.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К., 1982–2012. – Т. 1–6.

Жел. – Желеховский Є., Недільский С. Малоруско-німецкий словар: У 2 т. – Львів, 1885–1886. – 1121 с.

Ж.,П. – Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 180 с.

Керча – Керча Р. Словник русинсько-руський: У 2 т. – Ужгород, 2007. – Т. 1–2.

Кобів – Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. – К., 2004. – 800 с.

Корз. – Корзонюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць. – К., 1987. – С. 62–267.

КСУ – Сірка Й, Муличак Ю., Баушенко А. Короткий словник говірки села Ублі. – Зіґен; Пряшів, 1999. – 64 с.

Лел. – Лелекач М.М. Пам'ятки українського письменства XVII – поч. XVIII ст., писані на Закарпатті (Публікація) // Наукові записки / Ужгород. ун-т. – Львів, 1955. – Т. XIV. – С. 221–234.

Лис. – Лисенко П.С. Словник поліських говорів. – К., 1974. – 260 с.

ЛисЧ – Лисенко П.С. Словник специфічної лексики правобережної Черкащини // Лексикографічний бюлетень. – К., 1958. – Вип. 6. – С. 5–21.

МАС – Словарь русского языка: В 4 т. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1981–1984.

Мел. – Мельник М. Українська номенклятура висших ростин. – Львів, 1922. – 356 с.

Мельн. – Мельничук О.С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області) // Лексикографічний бюлетень. – К., 1952. – Вип. 2. – С. 67–98.

Мерк. – Меркулова В.А. Очерки по русской народной номенклатуре растений: Травы. Грибы. Ягоды. – М., 1967. – 260 с.

Неґрич. – Неґрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. – Львів, 2008. – 224 с.

НП – Няговские поучения / Факсимил. воспроизвед. текста по изд. А.Л.Петрова. – Ниредьхаза, 2006. – 226 с.

Н.,Т. – Николаев С.Л., Толстая М.Н. Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов. – М., 2001. – 232 с.

Он. – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. – К., 1984. – Ч. I–II.

П.,Г. – Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської обл.). – Ужгород, 2005. – 266 с.

Пиртей – Пиртей П.С. Словник лемківської говірки: Матеріали до словника. – Івано-Франківськ, 1986. – 345 с.

Поп – Поп Д. Русинсько-украйинсько-руський и русско-украинско-русинский словарь. – Ужгород, 2007. – 312 с.

Рог. – Рогович А.С. Опыт словаря народных названий растений Юго-Западной России с некоторыми поверьями и рассказами о них // Записки юго-западного отдела Русского географического общества за 1873 г. – К., 1874. – Т. I. – С. 109–179.

Сабадош 2005 – Сабадош І. Найдавніші українські назви городніх культур // Науковий вісник / Ужгород. ун-т. Серія: Філологія. – Ужгород, 2005. – Вип. 11. – С. 18–26.

Самійленко – Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. Ч. I: Іменник. – К., 1964. – 235 с.

СБГ – Словник буковинських говірок. – Чернівці. – 688 с.

СБН – Словник ботанічної номенклатури (Проєкт). – К., 1928. – 313 с.

Семен. – Семенович А. Об особенностях угрорусского говора // Сборник статей по славяноведению, составлен и издан учениками В.И.Ламанского. – СПб., 1883. – С. 212–237.

СлРЯ 11-17 – Словарь русского языка XI–XVII вв. – М., 1975 [и след.]. – Вып. 1 [и след.].

СПЗБ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т. – Мінск, 1979–1986. – Т. 1–5.

Срез. – Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: В 3 т. – СПб., 1893–1912. – Т. I–III.

СРНГ – Словарь русских народных говоров. – М.; Л., 1965 [и след.]. – Вып. 1 [и след.].

ССк. – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород, 2007. – 480 с.

ССГ – Словник українських східнослобожанських говірок / К.Глуховцева, В.Лєснова, І.Ніколаєнко та ін. – Луганськ, 2002. – 234 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. – К., 1997–1998. – Т. I–II.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980. – Т. I–XI.

СУМ 16–17 – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Львів, 1994–2010. – Вип. 1–15.

Толстой – Толстой Н.И. Сербскохорватско-русский словарь. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1970. – 736 с.

Трубачев – Трубачев О.Н. Ремесленная терминология в славянских языках: (этимология и опыт

групповой реконструкции). – М., 1966. – 416 с.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т., 6 кн. – Мінск, 1977–1984. – Т. 1–5.

ТСл. – Історичний словник українського язика / За ред. Є.Тимченка. – Х.; К., 1930–1932. – Т І. – XXIV, 947 с.

Турчин – Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині. – Львів, 2011. – 384 с.

Фасм. – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – 2-е изд., стереотип. – М., 1986–1987. – Т. I–IV.

Черн. – Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. – 3-е изд., стереотип. – М., 1999. – Т. I–II.

Чопей. – Чопей Л. Русько-мадярский словарь. – Будапешт, 1883. – XLVI, 440 с.

Шило – Шило Г.Ф. Наддністрянський регіональний словник. – Львів; Нью-Йорк, 2008. – 288 с.

Шух. – Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1899. – Т. І. – 320 с.

ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка / Под руков. и ред. Н.М.Шанского. – М., 1963 [и след.]. – Вып. I [и след.].

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслов. лекс. фонд / Под ред. О.Н.Трубачева. – М., 1974 [и след.]. – Вып. I [и след.].

Яв. – Яворницький Д. Словник української мови. – Катеринослав, 1920. – Т. І. – 411 с.

Bezlaj – Bezlaj F. Etimološki slovnik slovenskega jezika. – Ljubljana, 1977–2007. – T. I–V.

Br. – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1970. – 806 s.

Budz. – Budziszewska W. Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej. –Wrocław etc., 1965. – 357 s.

Jan. – Janów J. Słownik huculski / Oprac. i przygotował do druku J.Rieger. – Kraków, 2001. – XXX, 306 s.

Kálal – Kálal M. Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. – Banska Bystrica, 1924.

Kniezsa – Kniezsa I. A magyar nyelv szláv jövevényszavai. – Budapest, 1974. – I k. – 582 old.

Kotnik – Kotnik J. Slovensko-ruski slovar. – Ljubljana, 1950. – 735 s.

Machek – Machek V. Česká a slovenská jména rostlin. – Praha, 1954. – 367 s.

Mak. – Makowiecki S. Słownik botaniczny łacińsko-małoruski. – Kraków, 1936. – 408 s.

MES – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – 2-e, oprav. a dopl. vyd. – Praha, 1968. – 867 s.

MSJP – Mały słownik języka polskiego. – Warszawa, 1974. – 1036 s.

Rud. – Rudnyćkyj J.B. An etymological Dictionary of the Ukrainian Language. – Winnipeg, 1972. – Vol. I. – LXXXV, 968 p.

Skok – Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. – Zagreb, 1971–1974. – Knj. 1–4.

SJP – Słownik języka polskiego / Pod red. J.Karłowicza, A.Kryńskiego i W. Niedwiedzkiego. – Warszawa, 1900–1927. – T. I–VIII.

SJSt. – Slovník jazyka staroslověnského. – Praha, 1958–1997. – T. I–IV.

Sław. – Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 1952 [i nast.]. – T. I [i nast.].

SP – Słownik prasłowiański / Pod red. F.Sławskiego. – Wrocław etc., 1974 [i nast.]. – T. I [i nast.].

SSJ – Slovník slovenského jazyka. – Bratislava, 1959–1968. – I–VI d.

Stud. – Лексичні матеріали з Галичини І.Зілинського // Studia nad dialektologią ukraińską i polską / Oprac. i przyg. do druku M.Karaś. – Krakow; Warszawa, 1975. – 239 s.

Tráv. – Trávníček F. Slovník jazyka českého. – 4 vyd. – Praha, 1952. – 1803 s.

Zeman – Zeman H. Słownik górnołużycko-polski. – Warszawa, 1967. – 680 s.

Иван Сабадош

ЗАКАРПАТСКИЕ ДИАЛЕКТИЗМЫ КАК МАТЕРИАЛ ДЛЯ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ЯЗЫКОВОЙ СТАРИНЫ. 4

Аннотация. В статье рассматриваются диалектизмы, унаследованные преимущественно от праславянского языка и отсутствующие во многих украинских диалектах и в литературном языке или используемые в последнем редко или как архаизмы.

Ключевые слова: закарпатский диалектизм, украинский язык, праславянский, семантика, этимология.

Ivan Sabadosh

TRANSCARPATHIAN DIALEKTICIS ASMS AS THE MATERIAL FOR THE REFLECTION OF LANGUAGE OBSOLETENESS. 4

Resume. The article under consideration analyses Transcarpathian dialecticisms, inherited mostly from the pre-Slavonic language. These words are either absent in many Ukrainian dialects and literary language or are used in the latter very seldom, or in the capacity of archaisms.

Kew words: Transcarpathian dialecticisms, the Ukrainian language, pre-Slavonic, semantics, etymology.

This publication is the result of the project implementation: *Retrofitting and Extension of the Center of Excellence for Linguaculturology, Translation and Interpreting* supported by the Research & Development Operational Programme funded by the ERDF.

Сабадош Іван Васильович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови УжНУ.